

УДК 811.161.2'373:27-275

DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.18.2022.13>

ОСОБЛИВОСТІ ТЛУМАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ НАЙМЕНУВАНЬ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ БІБЛІЇ ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ

Чура А. В.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Запропонована наукова розвідка присвячена семантичному аналізу тлумачень окремих найменувань професій в українських перекладах Біблії ХІХ–ХХ століть. Йдеться про роботи Пилипа Морачевського, Пантелеймона Куліша, Івана Пулюя, Івана Нечуя-Левицького, Івана Огієнка, Івана Хоменка та Рафаїла Турконяка. Передусім актуалізовано порушену проблему. Зокрема, вказано на значущість якості перекладу Святого Письма в контексті тяглого розгортання етнічних традицій й моральних основ суспільного життя того чи того народу, серед іншого й українського, й водночас зауважено, що абсолютно точної передачі змістових відтінків автентичного тексту досягти практично неможливо, оскільки перманентно даються взнаки хронологічні відстані, динаміка розвитку мови та мовлення, політичні колізії й особисті суспільні налаштування перекладачів.

Здійснено семантичний аналіз назв найменувань професій (літописець, канцлер, окличник, генеральний писар, слуга, джура, співробітник, товариш, співроб, співслуга, служитель, слуга-товариш, охоронець, бігун, сердюк, сотник, наглядач, писар, торговець, гондляр, коваль, котляр, зброносець, кат, вояк, прибічник, охоронець), що залишилися поза увагою українських вчених, але наявні у вітчизняних перекладах Біблії ХІХ–ХХ століть авторства Пилипа Морачевського, Пантелеймона Куліша, Івана Пулюя, Івана Нечуя-Левицького, Івана Огієнка, Івана Хоменка й Рафаїла Турконяка. Простежено ступінь близькості перекладів вказаних авторів до оригіналів, що дало змогу глибше зрозуміти як автентичні значення зазначених термінів, так і визначити ступінь відповідності первинних текстів до перекладених українською мовою зразків. Визначено також відмінності у перекладах тих чи тих термінів, окреслено суспільно-політичні та особисті чинники, що вплинули на якість перекладу вказаних авторів, і зроблено спробу з урахуванням відповідних засад обґрунтувати відповідність українських перекладів тексту періоджерел.

Ключові слова: Біблія, професії, переклад, етимологія, соціум, семантика, тематична група.

Chura A. V. Peculiarities of the interpretation of names of professions in Ukrainian translations of the Bible of the 19th and 20th centuries. The suggested research is devoted to the semantic analysis of the interpretations of individual names of professions in Ukrainian translations of the Bible of the 19th and 20th centuries. It concerns the works of Pylyp Morachevskiy, Panteleimon Kulish, Ivan Pului, Ivan Nechui-Levytskyi, Ivan Ohiienko, Ivan Khomenko and Rafail Turkoniak. The suggested research is devoted to the semantic analysis of the interpretations of individual names of professions in Ukrainian translations of the Bible of the 19th and 20th centuries. It concerns the works of Pylyp Morachevskiy, Panteleimon Kulish, Ivan Pului, Ivan Nechui-Levytskyi, Ivan Ohiienko, Ivan Khomenko and Rafail Turkoniak. First of all, the raised problem has been actualized. In particular, the importance of the quality of the translation of the Holy Scriptures is pointed out in the context of the ongoing development of ethnic traditions and moral foundations of the social life of one or another nation, including the Ukrainian one, and at the same time it is noted that it is practically impossible to achieve an absolutely accurate conveyance of the content nuances of the authentic text, since they are permanently affected by chronological distances, dynamics of language and speech development, political conflicts and personal social settings of translators.

A semantic analysis of the names of professions (litopysets', kantsler, oklychnyk, heneral'nyi pysar, sluha, dzhura, spivrobotnyk, tovarysh, spivrab, spivsluha, sluzhytel', sluha-tovarysh, okhonorets', bihun, serdiuk, sotnyk, nahliadach, pysar, torhovets', hendliar, koval', kotliar, zbroienosets', kat, voiak, prybichnyk, okhonorets') which have remained out of the attention of Ukrainian scientists was carried out, but they can be found in domestic translations of the Bible of the 19th and 20th centuries authored by Pylyp Morachevskiy, Panteleimon Kulish, Ivan Pului, Ivan Nechui-Levytskyi, Ivan Ohiienko, Ivan Khomenko and Rafail Turkoniak. The degree of closeness of the translations of the above-mentioned authors to the originals was traced, which made it possible to better understand both the authentic meanings of the specified terms and to determine the degree of correspondence of the primary texts to the samples translated into Ukrainian. Differences in the translations of certain terms are also determined, socio-political and personal factors that influenced the quality of the translation of the specified authors are outlined, and an attempt is made to justify the correspondence of the Ukrainian translations of the primary source text, taking into account the relevant principles.

Key words: Bible, professions, translation, etymology, society, semantics, thematic group.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Як відомо, у філологічній науці здавна точиться дискусія щодо якості

перекладу біблійних текстів у контексті їхньої відповідності оригіналу та впливу світоглядних картин авторів перекладу на досконалість передачі

текстового навантаження первотвору. Зазначена проблема залишається дискусійною і до сьогодні, що й спричинило авторське зацікавлення нею.

Для кожного християнського етносу переклад Біблії рідною мовою був надто вагомим етапом розвитку його духовної культури та національного й релігійного самоусвідомлення. Якість перекладу Святого Письма має особливу актуальність та значущість у контексті тяглого розгортання етнічних традицій й моральних основ суспільного життя того чи того народу й передусім українського. Однак абсолютно точна передача змістових відтінків автентичного тексту є не можливою априорі, оскільки перманентно даються взнаки хронологічні відстані, динаміка розвитку мови та мовлення, політичні колізії й особисті суспільні налаштування перекладачів. Тому для одних авторів були надто характерними вживання застарілої лексики, для других – запозичення з близьких до української слов'янських мов, для третіх – адаптації тексту за рахунок апелювання до тих суспільно-політичних реалій, у яких вони перебували на момент перекладу. Поза усілякими сумнівами, закономірність таких проявів пояснюється творчим характером процесу перекладу, де автор не може бути позбавленим впливу довколишніх реалій, а тому його переклад об'єктивно змушений нести у собі відбиток сьогодення й власні суспільно-політичні уподобання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні відомо кілька перекладів Святого Письма українською літературною мовою. Зокрема, переклад цього тексту чотирьох канонічних Євангелій здійснили такі корифеї філологічної науки, як Пилип Морачевський, Пантелеймон Куліш, Іван Пулюй та Іван Нечуй-Левицький, Іван Огієнко, Іван Хоменко та Рафаїл Турконяк. Окрім них, фрагментарно переклав Біблію відомий український просвітник Маркіян Шашкевич [29]. Кілька уривків перекладу Святого Письма авторства О. Лободовського опубліковано у статті Павла Житецького [8]. На особливу увагу заслуговують наукові праці Івана Огієнка, у яких з'ясовано вимову біблійних імен, ритмічність мови Святого Письма, схарактеризовано семантичні особливості або неточності, розкрито роль Біблії для вивчення літературної мови тощо [10].

Як наслідок зазначені переклади стали предметом зацікавленя багатьох українських мовознавців різних часів. Серед них – Михайло Комаров [12], Олекса Горбач [5], Василь Німчук [19; 20], Андрій Стародуб [23], Тетяна Мороз [15; 16; 17; 18], Оксана Дзера [7], Тетяна Ботвин [1; 2; 3; 4] та інші. Сучасне дослідження Біблії відбувається у різних лінгвістичних напрямках. Наприклад, праці вчених Миколи Тимошика [27], Тетяни Мороз [18], Валентини Статеевої [24], Миколи Жукалюка [9], Василя Німчука [19], Дмитра Степовика [25] присвячені історії розвитку української культури та загальному огляду тенденції перекладу. Фразеологічне різнобарв'я перекладів вивчали Надія Сологуб [26], Тетяна Мороз [17], Людмила Ткач [28], Мар'ян Демський [6]. Семантичні особливості перекладів книг Святого Письма досліджували Олекса Горбач [5], Микола Лесюк [13], Альбіна

Ковтун [11], Тетяна Мороз [18], Петро Мацьків [14] та Тетяна Ботвин [1; 3]. Образні засоби текстів Біблії та релігійного стилю української мови аналізували Лариса Шевченко [30], Микола Лесюк [13] та Юлія Попойлик [22].

Що стосується теми пропонованої статті, то на особливу увагу заслуговує праця Тетяни Ботвин, яка схарактеризувала специфіку лінгвокультурологічного аналізу біблійного тексту, окреслила сучасні напрями лінгвістичного дослідження Біблії, обґрунтувала методіку дослідження тематичних груп лексики українських перекладів Святого Письма. Окрім того, встановлено механізм і характер трансформацій у лексичному складі виділених тематичних груп, визначено особливості семантичних модифікацій у текстах українських версій Біблії за схемою відповідності й невідповідності вираження мовних засобів. Дослідниця здійснила лінгвокультурологічний аналіз семантичних модифікацій лексики українських текстів Біблії XIX–XX століть, схарактеризувала в діяхронно-синхронному ракурсі динаміку лексико-семантичних процесів у релевантних для дослідження тематичних групах біблійного тексту: «теонімні номінації», «назви людини», «назви духовних осіб», «назви частин тіла людини (соматизми)», «назви хвороб», «назви тварин», «назви грошових одиниць» [3]. Однією з тематичних груп була група «назви родів занять», де авторка досліджувала лексеми: *робітник, жнець, вівчар, скотар, пастух, пастир, накарім, сторож, воротар, суддя, наглядач, тесляр(яр), каменяр, каменотес, дереворуб, художник, будівельники з каменю, майстри з дерева, слуга, раб, невільник, бранець*.

Формулювання мети й завдань статті. Мета цієї наукової розвідки полягає у спробі здійснити семантичний аналіз назв найменувань професій, що залишилися поза увагою українських вчених, але представлені у вітчизняних перекладах Біблії XIX–XX століть авторства Пилипа Морачевського, Пантелеймона Куліша, Івана Пулюя, Івана Нечуя-Левицького, Івана Огієнка, Івана Хоменка й Рафаїла Турконяка. Поставлена мета передбачає виконання низки **завдань**: здійснити аналіз лінгвістичних досліджень біблійного тексту; описати особливості історичних походжень та філологічних найменувань професій у Святому Письмі; простежити ступінь відповідності перекладу вказаних термінів поданим у біблійних текстах словам й словосполученням; проаналізувати суспільно-політичні та особисті чинники, що впливали на якість перекладу вказаних авторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ступінь близькості до оригіналів перекладеної українською мовою біблійної суспільно-політичної термінології здавна є об'єктом наукового пошуку вітчизняних дослідників. Зазначені студії творять умови для позиціонування вітчизняних перекладів Святого Письма як філологічного феномену. Таке унікальне явище уможливорює глибше розуміти автентичні значення термінів та простежувати відповідність первинних текстів з перекладеними українською мовою зразками. Зі свого боку, це поглиблює сьогоденне усвідомлення тогочасної сакральної компоненти

усього загального комплексу біблійних текстів на різних рівнях їх опису, а також дає змогу розкрити нові філологічні та історичні реалії і створює необхідні умови для подальшої наукової деталізації фактографічного наповнення Святого Письма та інших біблійних текстів.

Спробуймо установити ступінь семантичної відповідності термінів на позначення найменувань професій у перекладах Святого Письма, які виконали Филип Морачевський, Пантелеймон Куліш, Іван Пулюй та Іван Нечуй-Левицький, Іван Огієнко, Іван Хоменко та Рафаїл Турконяк, названим реаліям у первинному тексті.

Літописець. Староєврейське дієслово לִּיטוֹן *завкар* в дослівному перекладі означає 'нагадувати про вагому справу або доповідати про неї' (ЄЛС). У більшості випадків українськими перекладачами Біблії XI–XX ст. це дієслово передано іменником *літописець* або *писар*. Очевидно, на початках це був царський чиновник вищого рангу, завдання якого полягало у вчасному та аналітичному інформуванні монарха про важливі події, а також у дотриманні правил виконання придворного церемоніалу й у забезпеченні проведення аудієнцій (Брокг.).

Значення цього слова видозмінювалися на різних часових відтинках. Так, у києворуські часи лексема означала лише особу, яка записувала державні, релігійні та історичні документи, тобто була писарем, рідше – літописцем. У Польському Королівстві та Великому Князівстві Литовському такі писарі працювали в канцеляріях та брали участь у підготовці різноманітних правових документів. У Гетьманській Україні обов'язки писарів значно розширилися й збільшилися настільки, що вони займали високий статус в ієрархії старшин, а генеральний писар був другою особою після гетьмана [21, 155].

Цікаво, що кожним зі згаданих авторів переклад давньоєврейського дієслова *завкар* здійснювався по-різному. Так у Першій Книзі Царів та в Другій Книзі Царів давньоєврейське дієслово Іван Огієнко перекладає іменником *канцлер*: *Еліхореф та Ахія, сини Шіші, писарі. Йосафат, син Ахілудів, канцлер* (1 Цар. 4: 3); *Прийшов Еліякім, син Хілкій, начальник палати, і писар Шевна, і Йоах, Асафів син, канцлер, із роздертими шатами, до Єзекії, і донесли йому слова великого чашиника* (2 Цар. 18: 37).

Давньоєврейське дієслово *завкар* Іван Хоменко перекладає іменником *окличник*, наприклад: *Еліхореф та Ахія, сини Шіші, писарі; Йосафат, син Ахілуда окличник* (1 Цар. 4: 3); *А Еліякім, син Хілкій, що був над палацом, писар Шевна та Йоах, син Асафа, окличник, прийшли з роздертою одежею до Єзекії та й донесли йому слова головного підчасного* (2 Цар. 18: 37), а також лексемою *генеральний писар*, наприклад: *Прийшли до нього Еліякім, син Хілкій, що доглядав палац, Шевна, секретар та Йоах, син Асафа, генеральний писар* (Іс. 36: 3). Рафаїл Турконяк подавав лексеми з біблійного іврити як *літописець*, наприклад: *Еліареф та Ахія, син писаря Сави, літописець Йосафат, син Ахіліда* (1 Цар. 4: 3) та *І ввійшов Еліякім, син Хелкія, економ, і Сомна, писар, і Йоас син Асафа, літописець, до Єзекії, роздерши*

одяг, і сповістили йому слова Рамсака (2 Цар. 18: 37). Іван Огієнко давньоєврейське дієслово *завкар* перекладав терміном *канцлер*, який використовував як у поданому прикладі, так і в Ісаї (36: 3 та 22).

Властиво сам термін *канцлер* є запозиченням з латинської мови й веде коріння від слова *cancellarius* – секретар (ЕСУМ, II, 367). Очевидно, Іван Огієнко опирався на те, що цей термін вживався на території України в часи Речі Посполитої й означав осіб, які працювали в основному в державній канцелярії. Проте, згідно зі Словником української мови, цей термін означав також й осіб, що займали при дворі монарха більш високі посади – такі як охоронець державної печатки чи керівник канцелярії (СУМ, IV, 91). Ймовірно, що переклад давньоєврейського терміна словом *канцлер* є недостатньо точним, оскільки воно включає у себе більш широкий змістовий діапазон.

Вжитий Іван Хоменком переклад терміна *завкар* з біблійного іврити словом *окличник*, можливо, є неточним застосуванням застарілого слова. Річ у тім, що термін *окличник* означав лише того придворного, який офіційно оповіщав державну інформацію (СУМ, V, 665). Застосоване Іваном Хоменком словосполучення *генеральний писар*, ймовірно, є запозиченим із військової лексики, позаяк тлумачний словник трактує його як 'представника вищої військової адміністрації в Україні XVII–XVIII ст., який очолював козацьку генеральну канцелярію' (СУМ, VI, 360).

Отже, у випадку з перекладом давньоєврейського дієслова *завкар* іменником *літописець* або *писар* українські перекладачі Біблії допускали граматичну неточність, позаяк переклад тексту повинен бути максимально наближений до оригіналу, особливо коли йдеться про відповідність частини-мовного статусу перекладного слова. Незважаючи на це, найбільш вдалий переклад зробив Рафаїл Турконяк, який використав лексеми *літописець*. Це слово створено шляхом калькування грецького терміна *chronographos*. Воно має ширше змістове навантаження і означає будь-яку особу, що описувала реальні та ретроспективні події (СУМ, IV, 531).

Слуга. Не таємниця, що політичні та соціально-економічні підвалини Римської імперії базувалися на експлуатації рабів, що регулювано законодавством. Слуги виступали в ролі знаряддя праці, вони вмiли розмовляти. В оригінальних біблійних текстах давньоєврейський термін נַגַּר *нагар* означав неодружену молоду особу у статусі слуги (ЄЛС). В українськомовних текстах Святого Письма давньоєврейське слово перекладене як *раб* у значенні терміна *слуга*. Етимологічно термін *слуга* до української мови прийшов від старослов'янського слова *слоуга* й праслов'янського – *sluga* (ЕСУМ, V, 309). Щобільше, Святе Письмо нерідко оправдовувало існування патрициїв як безапеляційних володарів над слугами-рабами, що засвідчено, наприклад, у першому посланні від Павла (2: 18).

Іван Хоменко у Книзі Судів давньоєврейську лексеми *нагар* переклав словом *джура*, напр.: *Якщо ж боїшся іти сам до нього, то піди туди з Пурою, твоїм джурую* (7: 11). Вірогідно, що вказаний термін

перекладу вжито не коректно, оскільки іранськомовне слово *джура* означало здебільшого товариша або зброєносця серед козацької старшини, чи молодого козака, тобто новака (СУМ, II, 263). Слід зауважити, що цей термін активно вживався в козацькій Україні XVI–XVIII ст. й хронологічно не відповідав добі початку нашої ери, розгорнутої у біблійних текстах.

Товариш, співробітник. Давньогрецьке слово *συνδουλος сондолос* (ГЛС) означає вид стосунків, які сьогодні відповідають статусу колег по роботі. Для його перекладу українські перекладачі вживали слово *товариш* чи *співробітник*. Лексема *товариш* має тюркське походження, її утворено складанням кореня *tavar*, що означає майно, худобу, товар, та закінчення турецького *eş* (*iş*) – супутник (ЕСУМ, V, 586). Лексема *співробітник* постала за допомогою додавання префікса *спів* до слова *робити*, що походить від праслов'янського **orbīti* – працювати на когось (ЕСУМ, V, 98). Цей термін вживається у багатьох випадках, як-от в перекладах Івана Огієнка, Івана Хоменка та Рафаїла Турконяка, наприклад, у перекладі Послання до Римлян: *Вітайте Урбана, співробітника нашого в Христі, і улюбленого мого Стахія* (Рим. 16: 19) чи в перекладі Послання до Колосян тих же авторів: *Щодо мене, то вас повідомить про все Тихик, любий брат, вірний слуга і співробітник у Господі* (Кол. 4: 7).

Пантелеймон Куліш давньогрецький термін *сондолос* переклав лексемою *слуга-товариш*, наприклад: *І впав я до ніг його, поклонитись йому; і рече мені: Ні, глянь, я слуга-товариш твій і батьків твоїх, що мають свідчення Ісусове. Богу кланяй ся; свідчення бо Ісусове – дух пророцтва* (Об. 19: 10).

Іван Огієнко перекладає цей же термін як *співслуга*, наприклад: *І кожному з них дано білу одежу, і сказано їм іще трохи спочити, аж поки доповнять число їхні співслуги, і брати їхні, що будуть побиті, як і вони* (Об. 6: 11). Паралельно автор використовує й термін *служитель*, наприклад: *...і послали Тимофія, нашого брата й служителя Божого в Христовій Євангелії, щоб упевнити вас та потішити в вашій вірі* (1 Сол. 3: 2).

У перекладі Рафаїла Турконяка давньогрецьке *сондолос* потрактовано як *співраб*, наприклад: *Цього ви навчилися від Епафра, нашого улюбленого співраба, який є для вас вірним слугою Христа* (Кол. 1: 7), або як *співслуга*: *І було дано кожному з них білий одяг, і сказано їм, аби спочивали ще трохи часу, поки не доповнять числа їхні співслуги та їхні брати, котрі будуть вбиті, як і вони* (Об. 6: 11).

У перекладі Івана Хоменка для зображення цього ж фрагменту використано термін *співслужник*, наприклад: *І дано їм кожному одежу білу і проречено їм, нехай спочинуть іще на час малий, поки не доповнять числа співслужники їхні і брати їхні, що мають бути убиті, як і вони* (Об. 6: 11). Також цей автор вживає словосполучення *товариш по службі*, наприклад: *Ви навчилися від Епафра, нашого любого товариша в службі, який для вас є вірним Христовим слугою* (Кол. 1: 7).

Отже, переклад давньогрецького терміна *сондолос* словом *товариш* авторства Пантелеймона Куліша

або *товариш по службі* авторства Івана Хоменка є найбільш вдалим. Річ у тім, що в оригінальному тексті йдеться про осіб, які разом виконують одну справу, беруть участь в єдиних діях, є співучасниками, компаньйонами та спільниками (СУМ, X, 160). Стилістично нейтральним був переклад лексемою *співробітник*, оскільки, згідно з даними Словника української мови, цей термін означає людину, яка працює разом із ким-небудь, допомагає в якійсь справі (СУМ, IX, 519). Використання лексем *співраб*, *співслуга*, *служитель* та *слуга-товариш*, *співслужник* є менш вдалим, позаяк дії останніх були позбавленні добровільного характеру й передбачали виконання обов'язків з підкоренням чужій волі або владі (СУМ, X, 379).

Охоронець. Унаслідок того, що монархічна аристократія постійно потребувала власної охорони, представники такої користувалися особливою довірою давніх правителів. Тому ці середовища охоронців виокремлювались виконавці різних функцій із забезпечення придворної життєдіяльності, окремі з яких ставали державними посадовцями вищого рангу. Але найчастіше вони втілювали безпосередні доручення сюзеренів, що вимагали негайного й системного виконання, а відтак ставали гінцями, посильними, сторожею та особистою охороною монарха.

В оригінальних текстах Біблії на давньоєврейській мові людину, яка займалась охоронним ремеслом, називали *משמרת* *мішмерет*. Це слово могло мати такі значення: *сторож*, *охорона*, *обов'язок*, *служба* (СЛС). Українські автори переклали цей термін словом *охоронець*. Слід зауважити, що достовірна етимологія слова *охоронець* залишається дискусійною і до сьогодні. Ймовірно, воно прийшло в українську мову від праслов'янського **xorniti*, що є похідним від слова **xogna* з первісним значенням їжі, або харчів (ЕСУМ, IV, 241).

Звертає на себе увагу те, що Іван Огієнко для перекладу давньоєврейського терміна *мішмерет* використав лексеми *бігун*. Це ілюструє речення: *А третина буде в брамі Сур, а третина у брамі за бігунами, і будете виконувати сторожу дому на зміну* (4 Цар. 11: 6) або *А цар Рехавам поробив замість них мідяні щити, і віддав їх на руки провідників бігунів, що стерегли вхід до царського дому* (1 Цар. 14: 27). Такий переклад лексеми, можливо, не є точним, оскільки *бігун* – це та особа, яка виконувала доручення, що вимагали швидкого подолання відстаней (СУМ, I, 175). Інакше кажучи, послуговування цією лексемою призвело до втрачання окресленого в біблійному тексті роду зайнятості.

З метою перекладу терміна *мішмерет* Іван Хоменко вжив слово *сердюк*, наприклад: *Цар Ровоам зробив замість них мідні щити й віддав до рук начальникам сердюків, що стерегли вхід у царський палац* (2 Хр. 12: 10). Застосування лексеми *сердюк* також викликає запитання, оскільки вона означає ‘козака найманих піхотних полків, що був на повному утриманні гетьманського уряду’ (СУМ, IX, 133) і лише зрідка – ‘особистого охоронця гетьмана’ (Грінч., IV, 115).

Примітно й те, що у перекладі Четвертої Книги Царів давньоєврейську лексеми *мішмерет* Іван

Огієнко, Іван Хоменко та Рафаїл Турконяк позначили однаковим терміном **сотник**, наприклад: *А сьомого року послав Єгояда, і взяв сотників із карійців та бігунів, і привів їх до себе до Господнього дому, і склав із ними умову, і заприсягнув їх у Господньому домі, і показав їм царського сина* (2 Цар. 11: 4). Проте це слово називало особу, що очолювала в'їзькову киеворуську або козацьку сотню й обиралася спочатку безпосередньо козаками, а згодом призначалася гетьманом, або пізніше – царем (СУМ, IX, 472). Отже, лексеми **сердюк** і **сотник** ілюструють суспільно-політичні колізії здебільшого козацької доби, а відтак не можуть детально передати реалії римської епохи. Тому давньоєврейську лексему краще перекласти терміном **охоронець**, як це і зроблено усіма вказаними авторами у Четвертій Книзі Царів (25: 10, 11) чи в Книзі Буття (37: 36).

Наглядач. Особа, означена давньоєврейським терміном **נִרְדָּן** *навкеед*, мала широкий діапазон посадових обов'язків (ЄЛС). Ним міг бути наглядач вищого рангу, який відповідав за проведення громадських чи релігійних зібрань, здійснював контроль за використанням царської казни або був очільником особистої охорони монарха (Брокг.). Водночас Грецький лексикон Стронга наводить ще один приклад схожого змістового наповнення. Це термін **γραμματεὺς** *граматеус*, який використовували для називання вченого чиновника у давній Греції, писаря або секретаря (ГЛС).

На українському мовному тлі давньоєврейський термін *навкеед* та давньогрецький термін *граматеус* відповідають лексемі **наглядач**. Однак в українських перекладах Біблії Пантелеймон Куліш, Іван Огієнко та Рафаїл Турконяк переклали ці лексеми словом **писар**, наприклад: *А як писар міський заспокоїв народ, то промовив: Мужі ефеські, яка ж то людина не знає, що місто Ефес то храмовий доглядач Артеміди великої й її образу, упалого з неба?* (Дії 19: 35). Вірогідно, що зазначений переклад є не повним, оскільки у біблійному тексті йдеться про особу, що володіла значим суспільним впливом. Утім, згідно з даними Словника української мови, у римські часи писарем була 'особа, що займалася переписуванням державних документів й великої влади не мала' (СУМ, VI, 360). Як наслідок, найбільш вдалим був переклад Івана Огієнка, який використав лексему **наглядач**, наприклад: *Господь тебе дав за священника замість священника Єгояди, щоб бути наглядачем у Господньому домі для кожного чоловіка, що божевільний і що вдає пророка, і даси його до в'язниці, а на шию кайдани надінеш* (Єр 29: 26).

Торговець. Унаслідок того, що торгівля завжди були тим чинником, який якісно розвивав суспільно-політичні відносини, у Біблії досить широко вживаним є давньоєврейський термін **רַבְקָל** *равкал* (ЄЛС). Дослівно він означає особу, яка з комерційною метою часто переміщалася з одного місця на інше, тобто **купця**, або **торговця**. Слово *торговець* походить від праслов'янського терміна **тъгъ*, який можна перекласти як торговище або торгівля (ЕСУМ, V, 603).

Іван Огієнко давньоєврейський термін *равкал* перекладає словом **гандляр**, наприклад: *Чубка*

галузок його обірвав, і приніс його до купецького краю, у місті гандлярів поклав його (Єз. 17: 4). Такий переклад викликає сумніви, оскільки вказана лексема означає 'безпринципну людину, що заради власної вигоди торгує совістю й переконаннями' (СУМ, II, 49). Однак у зазначеному біблійному контексті речення є нейтральним і не вказує на ментальні якості особи.

Давньоєврейське дієслово **סָוּחַ** *савхар*, яке означало *торгувати, промишляти, обмінювати*, Іван Огієнко переклав іменником **торговець** (наприклад: *Хто це постановив був про Тур, що корони давав, що князями бували купці його, а його торговці на землі були в шані* (Іс. 23: 8)), Рафаїл Турконяк – іменником **купець**. В українському мовному просторі ці слова є стилістично тотожними й означають 'особу, яка займається торгівлею як професією' (СУМ, X, 202 і IV, 402). Проте не варто змінювати частини мовного статусу слова, оскільки переклад має бути максимально наближений до тексту оригіналу.

Коваль. Часте культивування лексеми **קַוָּוִי** *кваврави*, що означала коваля ремісника, майстра, художника, різьбяра, столяра (ЄЛС), зумовлене пошануванням цих професій того часу, – особливо професії коваля, яка передбачала виготовлення не лише надто важливих знарядь праці, а і зброї. Так, у Святому Письмі багато разів згадуються «ковалі по залізу» (Ісая 41: 7), «ковалі по міді» (Третя Книга Царів 7: 14) та «ковалі по золоту і сріблу» (Ісая 40: 19). Етимологічно лексема *коваль* походить зі праслов'янського дієслова **kovati*, що, своєю чергою, веде витоки від давньогрецького слова *κωαίειν* – *кувати* (ЕСУМ, III, 120–121).

У Другому посланні Тимофію лексему *кваврави* Іван Огієнко переклав словом **коваль**, наприклад: *Олександр, коваль, накоїв мені багато лиха; [нехай] Господь віддасть йому за його вчинками, такий переклад лексеми є вірним* (Тим. 4: 14), але у Єрмії вже послужився терміном **слюсар**, наприклад: *по виході царя Єхонії й матері царя та євнухів, князів Юди та Єрусалиму, і майстрів та слюсарів Єрусалиму* (Єр. 29: 2). Проте такий переклад є не точним, оскільки термін *слюсар* означає 'робітника, який обробляє метал ручним або механізованим інструментом, що не зовсім відповідає первинному тексту' (СУМ, IX, 385).

Іван Хоменко термін *кваврави* переклав словом **котляр**, наприклад: *Олександр, котляр, накоїв мені багато лиха; [нехай] Господь віддасть йому за його вчинками* (2 Тим. 4: 14). Очевидно, переклад вказаної стародавньої лексеми терміном **коваль** є більш вдалим. Згідно з тлумачним словником, **котляр** є синонімом до лексеми **казаняр** і означає ту особу, яка виготовляє казани або обслуговує їхню експлуатацію (СУМ, IV, 311). У наведених же реченнях йдеться про ковалів, без уточнень об'єктів конкретного промислу.

Кат. У римські часи термін *σπεκουλάτορα* *спеколаторе* означав воїна, якого цар чи воєначальник призначали особистим супровідником для носіння власної зброї та охорони, а згодом використовували його як виконавця вироків (ГЛС). В українському мовному просторі слово функціює власне

зі значенням ‘той, хто здійснює смертні вироки або тілесне покарання, бере на тортури’ (СУМ, IV, 116). Її достовірність етимологія невідома й до сьогодні. Спочатку слово *кат* могло бути назвою дії, звідки походять значення праслов’янських термінів *лихо* і *нещастя*. Згодом, у старослов’янській мові, слово *кат* набирає значення, яке пов’язане зі дієсловом *катати* з огляду на знаряддя катування у вигляді колеса (ЕСУМ, II, 401).

Іван Огієнко у Євангелії від Марка лексему *спеколаторе* переклав словом *вояк*, наприклад: *І цар зараз послав вояка, і звелів принести Іванову голову* (Мар. 6: 27), Пилип Морачевський – лексемою *кат*, напр.: *І зараз послав цар ката і звелів принести його голову* (Мар. 6: 27), Іван Хоменко – словом *прибічник*, наприклад: *Тож послав цар відразу прибічника, наказавши йому принести голову Йоана. Пішов той, стяв його у в’язниці* (Мар. 6: 27), а Рафаїл Турконяк використав лексему *охоронець*, наприклад: *Тож відразу цар послав свого охоронця, наказавши принести голову Івана. Той пішов, відтяв його голову у в’язниці* (Мар. 6: 27).

Проте лексеми *вояк*, *прибічник*, *охоронець* недостовірно відображають смислове навантаження, яке передане оригінальним реченням. Оскільки *вояк* – це ‘особа, яка воює з ворогом, є бійцем або

воїном’ (СУМ, I, 747); *прибічник* – це той, ‘хто поділяє погляди, підтримує, захищає, послідовник, прихильник’ (СУМ, VII, 559); *охоронець* – ‘той, хто охороняє та стереже’ (СУМ, V, 824). Тому використана Пилипом Морачевським лексема *кат* найкраще відображає зміст оригіналу, оскільки означає того, ‘хто приводить до виконання смертні вироки або здійснює тілесні покарання’ (СУМ, IV, 116).

Висновки та перспективи досліджень. Отже, в українських перекладах Біблії XIX–XX ст. тематична група «назви родів занять» є досить широкою і водночас не усталеною. Перекладачі Іван Огієнко, Пилип Морачевський, Іван Хоменко, Рафаїл Турконяк усіляко намагалися адаптувати первинний текст до тогочасних реалій і в такий спосіб скерувати його у більш зрозуміле читачеві річище. Утім автори не могли бути позбавленими впливу довколишніх реалій, тому певні неточності передачі автентичного змісту чотирьох канонічних Євангелій є закономірними.

Перспективність подібних досліджень полягає в напрацюванні фактографічно верифікованого комплексу знань, який би уможливив планомерно продовжувати, розширювати й поглиблювати істинне розуміння біблійних текстів колись подане їх відомими й невідомими авторами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ботвин Т. М. Особливості функціонування теонімів в українських перекладах Біблії XIX–XX ст. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2016. Вип. 38. С. 341–348.
2. Ботвин Т. М. Назви родів занять в українських перекладах Біблії XIX–XX століть : семантико-культурологічний аспект. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2018. Вип. 41. Філологія. С. 11–18.
3. Ботвин Т. М. Українські переклади Біблії XIX–XX століть : лінгвокультурологічний аспект : дис. на здобут. наук. ступ. д-ра філософії в галузі гуманітарних наук зі спеціальності 035 Філологія (українська мова). Дрогобич; Тернопіль, 2020. 198 с.
4. Ботвин Т. М. Соматизми в українських перекладах Біблії XIX–XX століть : семантичний та культурологічний аспекти. *Spheres of Culture* / ed. by Ihor Nabytovych. Lublin 2017. Vol. 16. S. 480–488.
5. Горбач О. Мовостиль новітніх перекладів Святого Письма українською народною мовою XIX–XX віків. *Науковий конгрес у тисячоліття хрещення Руси-України*. Т. 1 : *Збірник мовознавчої комісії*. Мюнхен, 1988. С. 29–98.
6. Демський М. Фраземіка в Євангелії Матвія у перекладі І. Огієнка та Т. Хоменка. *І. Огієнко (Незабутні імена української науки)* : мат. Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 110-річчю від дня нар. проф. І. Огієнка, 26–27 травня 1992. Львів, 1992. Ч. I. С. 7074.
7. Дзера О. В. Біблійна концептосфера як складова частина ідіостилу Тараса Шевченка та її ревербалізація в українських біблійних перекладах. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2018. Вип. 36. С. 154–169.
8. Житецький П. «О переводах Євангелія на малорусській язык». *Известия Отделения русского языка и словесности АН*. 1905. № 4. С. 62–65.
9. Жукалюк М., Степовик Д. Коротка історія перекладів Біблії українською мовою. Київ : Українське Біблійне Товариство, 2003. 176 с.
10. Лларіон митрополит. Біблія – найперше джерело для вивчення своєї літературної мови. *Віра і культура*. 1958. № 6 (66). С. 13–17.
11. Ковтун А. Деривація в релігійних полісемантах української мови : монографія. Чернівці : Видавничий дім «Букрек», 2017. 431 с.
12. Комаров М. П. Морачевський та його переклад св. Євангелія на українську мову. Одеса, 1913.
13. Лесюк М. Образні найменування святих в українській релігійній літературі. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Слов’янська філологія* : зб. наук. праць. Чернівці : ЧНУ, 2010. Вип. 509–511. С. 24–31.
14. Мацьків П. В. Українські переклади Біблії : семасіологічний аспект. *Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки* : зб. наук. праць. Суми, 2006. № 11 (95). С. 168–172.
15. Мороз Ю. А. Національна традиція біблійних перекладів в Україні. *Гілея* : науковий вісник : зб. наук. праць / гол. ред. В. М. Васькевич. Київ : Вид-во «Гілея», 2016. Вип. 110 (7). С. 256–259.
16. Мороз Т. В. Лексика перекладів книг Святого Письма у контексті розвитку української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.01. Чернівці, 2007. 20 с.

17. Мороз Т. В. Перший повний переклад Біблії українською мовою : історія створення та видання. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. 2016. Т. 278. № 266. С. 82–87.
18. Мороз Т., Ткач Л. Фразеологічні скарби української мови в перекладах книг Святого Письма (за текстами П. Куліша, І. Пулюя, І. Огієнка). *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія*. Чернівці : Рута, 2004. Вип. 214–215. С. 115–125.
19. Німчук В. Українські переклади Святого Письма. *Das Ukrainische als Kirchensprache (Українська мова в церквах). Slavische Sprachgeschichte / Herausgegeben von Michael Moser*. Wien, 2005. Vol. 1. S. 15–64.
20. Німчук В. В. Християнство і українська мова. *Українська мова*. 2001. № 1. С. 11–31.
21. Онишкевич Л. Центральні установи України-Гетьманщини XVII–XVIII ст. *Праці Комісії для вивчення історії західноноруського та українського права* : у 8 т. Київ : Друкарня Всеукраїнської академії наук, 1930. Ч. 2 : Рада старшини, 349 с.
22. Попойлик Ю. Д. Лексико-семантичні особливості лексеми Бог у поетичному дискурсі ХХ століття. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»* : Серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 1 (69). С. 112–114.
23. Стародуб А. Євангеліє та циркуляр : переклад Четвероєвангелія Пилипа Морачевського як одна з причин появи Валуєвського циркуляру 1863 року: URL: <http://sian-ua.info>.
24. Статєєва В. Внесок Пилипа Морачевського в розвиток біблійного стилю української літературної мови. *Цензура історія його перекладів. Волинь – Житомирщина*. Вип. 10. С. 230–247.
25. Степовик Д. В. Головна ціль життя митрополита Лларіона (Івана Огієнка) – переклад Біблії українською мовою: URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Toisn/2009_6/5_04_Stepovyk.pdf.
26. Сологуб Н. М. Концептуальність біблійних образів та їх мовне вираження у романі Івана Багряного «Сад Гетсиманський». *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Філологія*. Харків: Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2006. Вип. 48. С. 197–204.
27. Тимошик М. Історія видавничої справи : підручник. Київ : Наша культура і наука, 2003. 278 с.
28. Ткач Л., Шелетюк І. Євангелійні мотиви в українській народній фразеології та в дискурсі української мемуаристики початку ХХ ст. (за щоденниками С. Єфремова). *Науковий вісник Чернівецького національного університету : збірник наукових праць*. Чернівці : Рута, 2000. Вип. 87 : Слов'янська філологія. С. 109–127.
29. Писання Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича і Якова Головацького. У Львові: Зъ печатнѣ Товариства имени Шевченка, подъ зарядомъ К. Беднарского, 1884. 382 с.
30. Шевченко Л. Л. Слов'янські переклади Святого Письма та їхній вплив на становлення національних мов. *Мовознавство*. 2003. № 2–3. С. 145–150.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

- Брокгауз.** – Ринекер Ф., Майер Г. Библиейская энциклопедия Брокгауза. 1994. URL: <https://bible.by/lexicon/brockhaus/>
- Грінч.** – Грінченко Б. Словарь української мови : у 4 т. / Борис Грінченко; упор. з додатком власного матеріалу Б. Грінченко. Київ : Вид. АН УРСР, 1958.
- ГЛС** – Греческий лексикон Стронга (с) Bob Jones University: URL: <http://www.rststrong.pdb>.
- ЄЛС** – Єврейський лексикон Стронга (с) Bob Jones University: URL: <http://www.rststrong.pdb>.
- ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови : у 7 т. Київ : Наукова думка, 1982.
- СУМ** – Словник української мови : в 11-ти т. / за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- БО** – Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / пер. проф. Івана Огієнка. Київ : Українське Біблійне Товариство, 2012.
- БТ** – Біблія (четвертий повний переклад з давньогрецької мови) / пер. ієро-монаха о. Рафаїла (Романа Турконяка). Київ. : Українське Біблійне Товариство, 2011.
- БХ** – Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. І. Хоменка. Ватикан :Editorial Verbo Divino, 1990.
- БК** – Святе Письмо Старого і Нового Завіту / пер. П. О. Куліш, І. С. Левицький, І. Поллюй. Відень : Британське і заграничне біблійне товариство, 1912.
- ЄМ** – Євангеліє / пер. Пилипа Морачевського. – 1863. URL: <http://www.parafia.org.ua>.

REFERENCES

1. Botvyn, T. M. (2016). Osoblyvosti funktsionuvannia teonimiv v ukrainskykh perekladakh Biblii XIX–XX st. [Peculiarities of the functioning of theonyms in Ukrainian translations of the Bible of the 19th–20th centuries]. *Problemy humanitarnykh nauk: zb. nauk. prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*, 38, 341–348 [in Ukrainian].
2. Botvyn, T. M. (2018). Nazvy rodiv zaniat v ukrainskykh perekladakh Biblii XIX–XX stolit: semantyko-kulturolohichnyi aspekt [Names of occupations in Ukrainian translations of the Bible of the 19th–20th centuries: a semantic and cultural aspect]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. Drohobych: Redaktsiino-vydavnychiy viddil DDU imeni Ivana Franka, 41, 11–18 [in Ukrainian].
3. Botvyn, T. M. (2020). Ukrainski pereklady Biblii XIX–XX stolit: lnhvokulturolohichnyi aspekt [Ukrainian Bible translations of the 19th–20th centuries: linguistic and cultural aspect]: (Dysertatsiia doktora filosofii). Drohobych; Ternopil, 2020 [in Ukrainian].
4. Botvyn, T. M. (2017). Somatyzy v ukrainskykh perekladakh Biblii XIX–XX stolit: semantychnyi ta kulturolohichnyi aspekty [Somatizms in Ukrainian Bible translations of the XIX–XX centuries: semantic and cultural aspects]. *Spheres of Culture* / ed. by Ihor Nabytovych. Lublin, 16, 480–488 [in Ukrainian].

5. Horbach, O. (1988). Movostyl novitnikh perekladiv Sviatoho Pysma ukrainskoiu narodnoiu movoiu XIX–XX vikiv [The language style of the latest translations of the Holy Scriptures into the Ukrainian vernacular of the 19th and 20th centuries]. *Naukovyi konhres u tysiacholittia khreshchennia Rusy-Ukrainy*. Miunkhen, 1, 29–98 [in Ukrainian].
6. Demskyi, M. (1992). Frazemika v Yevanhelii Matviia u perekladi I. Ohienka ta T. Xomenka [Phrasemics in the Gospel of Matthew in the translation of I. Ohienko and T. Xomenko]. *I. Ohienko (Nezabutni imena ukrainskoi nauky) : mat. Vseukrainskoi. naukovoï konferentsii, prysviachenoï 110-richchiiu vid dnia nar. prof. I. Ohienka (26–27 travnia 1992)*. Lviv, 1, 7074 [in Ukrainian].
7. Dzera, O. V. (2018). Bibliina kontseptosfera yak skladova chastyna idiostyliu Tarasa Shevchenka ta yii reverbalizatsiia v ukrainskykh bibliinykh perekladakh [The biblical conceptsphere as a constituent part of Taras Shevchenko's idiosyle and its reverberation in Ukrainian Bible translations]. *Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka*, 36, 154–169 [in Ukrainian].
8. Zhytetskyi, P. (1905). “O perevodah Evhangelii na malorusklyi yazyk” [About translations of the Gospel into the Little Russian language]. *Zvestyia Otdeleniia russkoho yazyka y slovesnosti AN*, 4, 62–65 [in Russian].
9. Zhukaliuk, M., Stepovyk, D. (2003). Korotka istoriia perekladiv Biblii ukrainskoiu movoiu [A brief history of translations of the Bible into the Ukrainian language]. Kyiv: Ukrainske Bibliine Tovarystvo [in Ukrainian].
10. Ilarion mytropolyt. (1958). Bibliia – naipershe dzherelo dlia vyvchennia svoiei literaturnoi movy [The Bible is the first source for learning your literary language]. *Vira i kultura*, 6 (66), 13–17 [in Ukrainian].
11. Kovtun, A. (2017). Deryvatsiia v relihiinykh polisemantakh ukrainskoi movy [Derivation in religious polysemantics of the Ukrainian language]: monohrafiia. Chernivtsi: Vydavnychiy dim “Bukrek” [in Ukrainian].
12. Komarov, M. P. (1913). Morachevskiy ta yoho pereklad sv. Yevanhelii na ukrajinsku movu [Morachevsky and his translation of St. Gospel in Ukrainian]. Odesa [in Ukrainian].
13. Lesiuk, M. (2010). Obrazni naimenovannia sviatykh v ukrainskii relihiinii literaturi [Figurative names of saints in Ukrainian religious literature]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnoho universytetu. Slovianska filolohiia*. Chernivtsi: ChNU, 509–511, 24–31 [in Ukrainian].
14. Matskiv, P. V. (2006). Ukrainski pereklady Biblii: semasiolohichni aspekt [Ukrainian translations of the Bible: semasiological aspect]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu: Serii “Filolohichni nauky”*. Sumy, 11 (95), 168–172 [in Ukrainian].
15. Moroz, Yu. A. (2016). Natsionalna tradytsiia bibliinykh perekladiv v Ukraini [National tradition of Bible translations in Ukraine]. *Hileia: naukovyi visnyk: zbirnyk naukovykh prats / hol. red. V. M. Vashkevych*. Kyiv: Vyd-vo “Hileia”, 110 (7), 256–259 [in Ukrainian].
16. Moroz, T. V. (2007). Leksyka perekladiv knyh Sviatoho Pysma u konteksti rozvytku ukrainskoi literaturnoi movy v druhii polovyni XIX – na pochatku XX stolittia [Vocabulary of translations of the books of the Holy Scriptures in the context of the development of the Ukrainian literary language in the second half of the 19th – at the beginning of the 20th century] (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Chernivtsi [in Ukrainian].
17. Moroz, T. V. (2016). Pershyi povnyi pereklad Biblii ukrainskoiu movoiu: istoriia stvorennia ta vydannia [The first complete translation of the Bible into the Ukrainian language: the history of creation and publication]. *Naukovi pratsi. Filolohiia. Movoznavstvo*, 278 (266), 82–87 [in Ukrainian].
18. Moroz, T., Tkach, L. (2004). Frazeolohichni skarby ukrainskoi movy v perekladakh knyh Sviatoho Pysma (za tekstamy P. Kulisha, I. Puliua, I. Ohienka) [Phraseological treasures of the Ukrainian language in the translations of the books of the Holy Scriptures (based on the texts of P. Kulish, I. Pulyu, I. Ohienko)]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Slovianska filolohiia*, 214–215, 115–125 [in Ukrainian].
19. Nimchuk, V. (2005). Ukrainski pereklady Sviatoho Pysma. Das Ukrainische als Kirchensprache (Ukrainska mova v tserkvakh) [Ukrainian translations of the Holy Scriptures. Das Ukrainische als Kirchensprache]. *Slavische Sprachgeschichte / Herausgegeben von Michael Moser*. Wien, 1, 15–64 [in Ukrainian].
20. Nimchuk, V. V. (2001). Khrystyianstvo i ukrainska mova [Christianity and the Ukrainian language]. *Ukrainska mova*, 1, 11–31 [in Ukrainian].
21. Onyshkevych, L. (1930). Tsentralni ustanovy Ukrainy-Hetmanshchyny XVII–XVIII st. [Central institutions of Ukraine-Hetmanhood of the XVII–XVIII centuries]. *Pratsi Komisii dlia vyuchuvannia istorii zakhidnoruskoho ta ukrainskoho prava*. Kyiv, ch. 2.: Rada starshyny [in Ukrainian].
22. Popoilyk, Yu. D. (2018). Leksyko-semantychni osoblyvosti leksemy Boh u poetychnomu diskursi XX stolittia [Lexical-semantic features of the lexeme GOD in the poetic discourse of the 20th century]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia”*: Serii “Filolohiia”. Ostroh: Vyd-vo NaUOA, 1 (69), 112–114 [in Ukrainian].
23. Starodub, A. Yevanhelie ta tsyrkuliar: pereklad Chetveroievanheliia Pylypa Morachevskoho yak odna z prychny poiavy Valuievskoho tsyrkuliaru 1863 roku [The Gospel and the circular: the translation of the Four Gospels by Philip Morachevsky as one of the reasons for the appearance of the Valuev circular of 1863]: Retrieved from: <http://sian-ua.info> [in Ukrainian].
24. Statieieva, V. Vnesok Pylypa Morachevskoho v rozvytok bibliinoho styliu ukrainskoi literaturnoi movy. Tsenzurna istoriia yoho perekladiv [Contribution of Pylyp Morachevsky to the development of the Biblical style of the Ukrainian literary language. Censored history of his translations]. *Volyn – Zhytomyrshchyna*, 10, 230–247 [in Ukrainian].
25. Stepovyk, D. V. Holovna tsil zhyttia mytropolyta Ilariona (Ivana Ohienka) – pereklad Biblii ukrainskoiu movoiu [The main goal of the life of Metropolitan Hilarion (Ivan Ohienko) is to translate the Bible into Ukrainian]: Retrieved from: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/loisn/2009_6/5_04_Stepovyk.pdf [in Ukrainian].
26. Solohub, N. M. (2006). Kontseptualnist bibliinykh obraziv ta yikh movne vyrazhennia u romani Ivana Bahrianoho “Sad Hetsymanskyi” [Conceptuality of biblical images and their linguistic expression in Ivan Bagryany's novel “Garden of

Gethsemane”]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina. Seriya: Filolohiia*. Kharkiv: Kharkiv. nats. un-t im. V. N. Karazina, 48, 197–204 [in Ukrainian].

27. Tymoshyk, M. (2003). *Istoriia vydavnychoi spravy* [History of publishing]: pidruchnyk. Kyiv: Nasha kultura i nauka [in Ukrainian].

28. Tkach, L., Shepetiuk, I. (2000). Yevanheliini motyvy v ukrainskii narodnii frazeolohii ta v dyskursi ukrainskoi memuarystyky pochatku XX st. (za shchodennykamy S. Yefremova) [Evangelical motifs in Ukrainian folk phraseology and in the discourse of Ukrainian memoirs of the beginning of the 20th century (according to the diaries of S. Efremov).]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnoho universytetu*. Chernivtsi: Ruta, 87: Slovianska filolohiia, 109–127 [in Ukrainian].

29. Pysannia Markiiiana Shashkevycha, Ivana Vahylevycha i Yakova Holovatskoho [Writings of Markiyan Shashkevych, Ivan Vahylevych, and Yakov Holovatskyi]. U Lvovѣ: Zъ pechatnѣ Tovarystva ymeny Shevchenka, pѣdъ zariadomъ K. Bednarskoho, 1884.

30. Shevchenko, L. L. (2003). Slovianski pereklady Sviatoho Pysma ta yikhonii vplyv na stanovlennia natsionalnykh mov [Slavic translations of the Holy Scriptures and their influence on the formation of national languages.]. *Movoznavstvo*, 2–3, 145–150 [in Ukrainian].

DICTIONARIES

Брокгауз. – Rineker, F., Mayer, G. Bibleyskaya entsiklopediya Brokgauza [Brockhaus Bible Encyclopedia]. 1994.

Грінч. – Hrinchenko, B. Slovar ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]: u 4-kh t. / Borys Hrinchenko; upor. z dodatkom vlasnoho materialu B. Hrinchenko. Kyiv: Vyd. AN URSSR, 1958.

ГЛС – Hrechetskyi leksykon Stronha(s) [Strong’s Greek Lexicon]. Bob Jones University. Retrieved from: <http://www.rststrong.pdb>.

ЄЛС – Evreiskyi leksykon Stronha (s) [Strong’s Hebrew Lexicon]. Bob Jones University. Retrieved from: <http://www.rststrong.pdb>.

ЕСУМ – Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy [Etymological dictionary of the Ukrainian language]: v 7 t. / AN URSSR. In-t movoznavstva im. O. O. Potebni; redkol. O. S. Melnychuk (holovnyi red.) ta in. Kyiv: Naukova dumka, 1982.

СУМ – Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]: v 11 t. / za red. I. K. Bilodida. Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980.

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

БО – Bibliia, abo Knyhy Sviatoho Pysma Staroho y Novoho Zapovitu [The Bible, or the Books of the Holy Scriptures of the Old and New Testaments] / per. prof. Ivana Ohiiienka. Kyiv: Ukrainske Bibliine Tovarystvo, 2012.

БТ – Bibliia (chetvertyi povnyi pereklad z davnohretskoi movy) [Bible (fourth complete translation from ancient Greek)] / per. ihero-monakha o. Rafaila (Romana Turkoniaka). Kyiv: Ukrainske Bibliine Tovarystvo, 2011.

БХ – Sviate Pysmo Staroho ta Novoho Zavitu [Holy Scripture of the Old and New Testament] / per. I. Khomenka. Vatykan: Editorial Verbo Divino, 1990.

БК – Sviate Pysmo Staroho ta Novoho Zavitu [Holy Scripture of the Old and New Testament] / пер. P. O. Kulish, I. S. Levutskyi, I. Poluj. Wien: Британське і заграничне біблійне товариство, 1912.

ЄМ – Yevanheliie [Gospel] / per. Pylypa Morachevskoho. 1863. Retrieved from: <http://www.parafia.org.ua>.